

TÜRK TARİHİNDE AN LU-SHAN VE DESTANI

An Lu-Shan's Epic in Turkish History

Özet: *Destanlar, milletlerin kahramanlık hikayelerinin toplamıdır. Öyleyse destanları zengin olan hakların tarihleri de o ölçüde muhteşemdir. Bu açıdan baktığımızda Türklerin tarihi pekçok destanî hikayelerle doludur ve bunların da büyük bir kısmı gerçekleri yansıtır. Zaten destanların en önemli hususiyeti, içerisinde milleti yakından ilgilendiren yaşanmış olaylara yer verilmesidir.*

Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı günden beri başından acı, tatlı birçok hadise geçmiştir. Ve Türkler, dünyanın en eski halklarından birisi olması hasebiyle sahip olduğu destanlar bakımından son derece şanslıdır. Elbette geçmişte cereyan eden her olayı destan sınıfına sokmak mümkün değildir. Bunun için bazı özel şartların olması gerekir. Bunlar yerine gelmişse, destan olarak değerlendirilir ve tarihi hadiseler yazılırken bunlardan yararlanır.

Anahtar Kelimeler: *An Lu-shan, Uygur, Türk Destanları*

Abstract: *Epics are the sum of heroic stories of nations. Therefore, the histories of the nations that have rich epics are magnificent as much. From this point of view Turkish history has many legendary stories and much of them reflect the truth. Anyhow, the most important characteristic of epics is that they contain real events closely connected to nations.*

Turkish nation, from their appearance in scene of history, has experienced many events, in good way or bad. And Turks, due to they are one of the most ancient nations, they are very lucky in terms of epics. Of course, we can't classify any event occurred in past as an epic. To do so, there must be some conditions. If they are fulfilled, they can be classified as epic and can be referred when historical events are written.

Key Words: *An Lu-shan, Uighur, Turkish Epics*

Hiç şüphesiz Türk destanlarının en muhteşemlerinin başında Oguz-nâme gelir. Bunun yanısıra Türklerin Türeyişi ve Ergenekun, Tölöslerin Türeyişi, Sır Tarduş Boyunun Yok Olması, Uygurların Türeyiş ve Göç Destanları, Kimek, Başkurt, Alp-Er Tonga, Hun Liu Yüan (Yügen), Attila (Ata İllig), Çor Destanı

* A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

bizim sözlü edebiyatımızın en eski bakiyeleridir. Bir nev'i Oguz-nâme olan Dede Korkut Hikayeleri de Türk kültürünün bir şaheseridir¹.

Bununla beraber ismi hususunda şimdiye kadar herhangi bir deneme yapılmayan tarihte önemli olaylara imza atmış Türk beylerinden birisi de, An Lu-shan'dır. Maalesef Çin dili uzmanları veyahut da bizdeki sinologlar, böyle meselelere kafa yormadıklarından dolayı Türk tarihinin ve kültürünün pekçok tartışmalı problemini halledemiyoruz. Zamanında, büyük Atatürk tarafından kurulmuş olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde eski Türk tarihinin kaynaklarının araştırılması ve Türklere ait yabancı belgelerin çevrilmesi için bir Sinoloji (Çin Dili) Kürsüsü açılmış ise de, tıpkı diğer bölümlerde olduğu üzere burası da esas görevini unutarak, sadece günümüzde basit tercümanlar yetiştirmeye yönelik çağdaş Çin dilini öğretmekle yetiniyor.

An Lu-shan, 8. asırda Uygur Kaganlığı zamanında karşılaştığımız bir Türk beyidir. Onun kimliği konusunda bugüne kadar değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bunun da başlıca nedeni Çin dilinin öğrenilmesi, onun sorunları ve Çinlilerin yeterince bilgi vermemeleri yüzündendir. An Lu-shan'ın bir Mogol veya Sogdlu olduğu söyleniyorsa da bizce bu doğru değildir. Bununla birlikte onun bugünkü Çin'in Ying-chou eyaletinde, 703 senesinde bir Türk prensi baba ile Sogdlu bir anneden doğduğunu söyleyenler de mevcuttur. Ama Çin kaynaklarına göre, annesi Arslanlar (A-shih-te) soyundan gelen bir kamdı ve babası öldüğünde bir müddet Kök Türk topraklarında kaldılar. Dolayısıyla yabancı bir halktan gelme ihtimali yoktur. Yine An Lu-shan'ın atalarının Kapgan Kagan'ın 7. yüzyılın sonlarına doğru yaptığı seferlerde devletin merkezine yerleştirildiğini, fakat 716'da da Kök Türk Kaganlığı'ndaki iktidar değişikliği sırasında yaşanan olaylar ve isyanlar yüzünden Çin'e kaçtıkları belirtilir.

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla An Lu-shan'ın ailesi kamlık sanatıyla uğraşıyordu. Son derece zeki olan bu Türk liderinin, 742 senesinde Çin imparatoruyla tanışması onun önünü açtı ve imparatorun güvenini kazanarak; Çin'de iyi bir mevki edindi². Para ve sefahata düşkün Çinli memurları çok iyi kullanıyor, onlara verdiği rüşvetler sayesinde sürekli yükseliyordu. Kendine ait bir idari bölgeye de sahip olan An Lu-shan, imparatorun sarayına istediği zaman girip-çıkıyor; kraliçe ve prenseslerle çok yakın ilişkilerde bulunabiliyordu. Hatta

¹ Daha geniş bilgi için bakınız, S.Gömeç, **Türk Destanlarına Giriş**, Ankara 2008.

² An Lu-shan'ın gençliğinde bir koyun çalarken yakalandığı ve Yu-chou (Pekin civarları) garnizonunun başkomutanının huzuruna çıkarılarak, idamının istendiği söylenir. Ancak komutan onu çok sevimli bulmuş ve yanına alarak, evlatlığı yapmıştı. Bu sayede onun talihi değişti. Bakınız, C.H.Huang, **T'ang Devrinde Tibetlilerin Çinliler ve Orta Asya Kavimleriyle Münasebetleri**, Doktora Tezi, İstanbul 1971, s.110; E.Esin, **Türk Kosmolojisine Giriş**, İstanbul 2001, s.63.

imparatoriçenin ona aşık olduğu yolunda dedi-kodular da çıkmıştı. An Lu-shan'ı çekemeyen Çinli vezirler ve komutanlar ileride başlarına bela olacağını işaret ettilerse de, bunun pek işe yaramadığını görmekteyiz. Herhalde, Çin hükümetiyle vakti geldiğinde münasebetlerini koparmayı planlayan An Lu-shan birtakım hazırlıklarda bulunuyordu. Arasında yabancıların da yer aldığı, ama temelini Türklerin oluşturduğu ve Çin başkentine çok yakın bir mevkiye, sayısı 150 bine varan kuvvetli bir ordu topladı.

Nihayet 755'te, o dönemdeki Çin baş-vezirini sevmediğini ileri sürerek isyan bayrağını açtı³. Çinliler belki onu hafife aldılar ve taktiksel bir hata olarak, bu ayaklanmaya karşılık, An Lu-shan'ın çocuklarından birini öldürdüler. Fakat iki büyük Çin ordusu An Lu-shan'ın adamları tarafından yenildi. Çin imparatoru yerini oğluna bırakarak, kaçmak zorunda kaldı. Yine tarihi vesikaların haberlerine göre; imparatorla beraber firar eden askerler başlarına gelen bütün bu felaketlerin sorumlusu olarak gördükleri imparatoriçeyi yolda boğarak öldürdüler.

Türkler karşısındaki bu büyük hezimet üzerine Çinliler, başka bir Türk idaresinden, Ötüken Uygur Kaganlığından yardım talebinde bulundular. Ne yazık ki Uygur hakanı bu isteğe olumlu cevap verdi. Kuzeyden gelen dinamik ordu ve mukaddes kagana karşı, An Lu-shan'ın yanındakilerin bir bölümü savaşmak istemeyince, Çin'deki Türkler de ona cephe almaya başladı. Bu sırada Çin'e giden ordunun önünde Uygur kaganı bulunuyordu ve o ilk önce An Lu-shan'ın en güvendiği müttefik olan Tongra Türklerini sindirdi. Daha sonra bu mükemmel askeri kıtanın komutanlığını Börü Kun (Moyun Çor) Kagan'ın oğlu Ulug Bilge Yabgu üstlendi. Türk-Uygur ordusu Çin ülkesine büyük bir ihtişamla girmişti. Onları karşılayan Çinli yetkililer kurt başlı sancağın önünde eğilip, onu selamlıyorlar ve öpüyorlardı.

Çin tarihinde bir dönüm noktası olan An Lu-shan maalesef kuzeyden gelen bu akrabalarına karşı başarısız olup, bozgunlar peşi-sıra gelince, nihayet kendi adamları tarafından öldürüldü. Söylendiğine göre, 60-70 bin civarında insanın öldüğü⁴ An Lu-shan hareketini, vefatından sonra oğulları ve komutanları devam ettirmeye çalıştılar.

An Lu-shan'ın ölümü hususunda çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan bir tanesi, hastalanarak kör olması yüzünden, danışmanları tarafından öldürüldüğü

³ J.Mirsky, "Structure of Rebellion: A Successful Insurrection Firing the T'ang", **Journal of the American Oriental Society**, 89/1, 1969, s.68.

⁴ D.C.Twitchett, "The Government of T'ang in the Early Eighth Century", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, 18/2, London 1958, s. 322; E.H.Pritchard, "Thoughts on the Historical Development of the Population of China", **The Journal of Asian Studies**, 23/1, 1963, s. 11; S.Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi**, 3. baskı, Ankara 2009, s.74

şeklindedir. İşte buna binaen bazı ilim adamları An Lu-shan ile tarihteki Kör-oglu'nu birleştirmektedirler⁵. Bu ne dereceye kadar doğrudur, bilemeyiz; ama bir hakikat söz konusu ki, Kör-oglu Destanı sadece Türkiye topraklarında yaşayan bir halk hikayesi değildir. Ona ait izlere Azerbaycan ve Türkistan gibi diğer Türk coğrafyalarında da rastlıyoruz. Bu yüzden Kör-oglu Destanı'nı da umumen Türk dünyasına mal etmek yerinde olur.

Başka bir mevzu da, An Lu-shan ayaklanmasından bütün Orta Asya Türklüğünün etkilenmiş olmasıdır. O, çalkantılı yıllarda Çinliler bu hadiseler için şarkılar yazmıştır. Yani, Asya'daki pekçok kavim şöyle veya böyle, bu toplumsal harekete katıldılar. Hatta An Lu-shan olaylarının doğrudan veya dolaylı Çinlilerden daha çok Türklere tesiri olduğunu da söyleyebiliriz. Mesela, bu isyanı bastırmak için Çin'e gittiği esnada, Böğü Kagan'ın orada tanıştığı Mani rahiplerini ülkesine getirerek, Maniheizmi resmen devlet dini olarak seçmesi önemlidir. Bunun yanısıra bazı Uygurların Çin'e yerleşerek ticaret hayatına meyletmeleri, insanların yerleşik hayatın nimetlerine ve zaaflarına kapılmaları, tembelliğin hastalık şeklini alması, toplumun bel kemiğini oluşturan kadınların, Çinli hanımlara özenmeleri, hırsızlık, dolandırıcılık ve rüşvet gibi kötü alışkanlıklar, Türk sosyal hayatında bir çöküşe sebep oldu.⁶

AN LU-SHAN'IN DOĞUMU HİKAYESİ*

Büyük Arslanlar (A-shih-te) ailesinin kadın kamlarından birisi sürekli savaşçı bir oğlan sahibi olmak için Tanrı'ya yakarıyordu. Dilekleri Tanrı katında kabul oldu ve bundan kısa bir süre sonra hamile kaldı. Nihayet doğum günü geldiğinde, beklenmedik bir anda çadırın tepesinden giren bir ışık hertarafı aydınlattı. Bu sırada kurt, kuş, bütün yabancı hayvanlar uludu. Sanki onun doğumunu hep birlikte kutluyorlardı. Obada bulunan kamlar bunu gökteki birtakım olaylara yordular ve şans getireceğini söylediler.

Fakat o zaman onların yaşadığı yer Çin imparatorluğunun kontrolü altındaydı. Çinli görevliler bu hadiseyi duyduklarında hemen oraya vardılar. Tanrı'nın gönderdiğine inanılan bu çocuğun ortadan kaldırılması lazımdı. Çadırı kuşatarak içindekileri öldürmek istediler. Ama anne ve çocuk durumdan haberdar olunca oradan kaçtılar ve saklanarak, ölümden kurtuldular. An Lu-

⁵ C.Hacıyev, **Köroglu'nun Çin Kaynakları**, Bakı 1998.

⁶ Twitchett, **a.g.m.**, s. 322; M.T.Liu, **Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-Küe)**, Wiesbaden 1958, s.267; R.Grousset, **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980, s.128; S.G.Klyaşörnıy, **Drevnetyurkskiye Runičeskiye Pamyatniki Kak Istočnik Po Istori Sredney Azii**, Moskva 1964, s.121-122; Huang, **a.g.t.**, s.110-118; P.Hill, "The Chinese Song-Cycles of Brian Dennis", **Tempo**, No 37, Cambridge 1981, s.28; L.N.Gumilev, **Hazar Çevresinde Bin Yıl**, Çev. A.Batur, İstanbul 2001, s.218.

* Bu parça M.T.Liu'nun söz konusu eserinin 677-678. sayfalarından alınmıştır.

shan'ın annesi de Tanrı tarafından esirgendiklerine inanıyordu. Onu Tanrı'nın bir lütfu olarak gören kadın çocuğuna Batır/ Urungu (savaşçı anlamına gelen Ya-lo-shan) adını verdi.

An Lu-shan'ın doğumu hikayesindeki bazı motifler, diğer Türk destanlarında da karşımıza çıkan ana temalardır. Bunlardan birisi, yukarıda da gördüğümüz üzere, aşırı derece de bir erkek çocuğa sahip olma hayalidir. Bunun da sebebi, ailenin ve soyun devamı için evlat şarttır. İşte o zaman aile anlamlı bir bütün haline gelir. Ailenin esas gayelerinden birisi de nesli çoğaltmadır⁷.

Bir diğer unsur ise, ışıktır. Destanların büyük kahramanları; bu kahramanlara kadınlık ve kutsal Türk çocuklarına annelik yapan hanımlar, çoğu kere ilahi bir ışıktan doğarlar. Oguz Kagan Destanı'nın baş kahramanı Oguz dünyaya geldiği zaman onun yüzü gök, yani aydınlık idi. Oguz'un Kün, Ay, Yıldız adlı büyük oğullarını doğuran ilk karısı, ortalığı karanlık bastığı zaman gökten inen bir ışıktan peyda olmuştu. 4. asrın başlarında Çin'in kuzeyinde, Ordos'taki Chao bölgesinde teşekkül eden Hun hanedanlığının kurucusu Şad İlli (She-le) doğduğunda, annesinin etrafında ışıklar parlamıştı. Ayrıca Uygur destanlarında, Uygurlara baş seçilen Böğü (Bugu) Han, diğer dört kardeşiyle beraber Togla ve Selenge ırmakları arasında bir ağaç üzerine düşen semavi bir ışıktan yaratılmıştır.

İslamiyetten sonraki destanlarda da ısrarla sürececek bu kutlu ışık, Türk inancına ve düşüncesine; var olmanın temel unsurlarından güneşin ve ışığın yansımından başka bir şey değildir. Eski Türk dininin cennete gitmeyi ifade eden "uçmak" hadisesi ve "sonsuzluk" da bir ışık alemidir. Uygur Kaganlığı zamanında kabul olunan Maniheizmin de temel tanrısı iyilik, yani ışık tanrısıdır. Çünkü Böğü Han'ın rüyalarına giren kız bir nur gibidir.

Bütün bu ışık motifleri bize eski Türk inancı ve düşüncesinde ışığın önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Türklerin Müslümanlığı seçtikten sonra İslam nuruna neden bu kadar sarıldıkları bunu ortaya koymaktadır. Onlar, İslamın aydınlığını karanlıkta kalmış ülkelere yaymak için yüzlerce yıl canını vermişlerdir. İslamdan önce de bu Türk adaletinin ışığı ve temizliğinden başka bir şey olmasa gerek⁸.

⁷ Z.Gökalp, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Haz. İ.Aka-K.Y.Koprıman, Ankara 1976, s.293; E.Kuran, "Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi", **Aile Yazıları I**, Derleyenler, B.Dikeçligil-A.Çiğdem, Ankara 1991, s.365; M.Eröz, "Türk Ailesi", **Aile Yazıları I**, Derleyenler, B.Dikeçligil-A.Çiğdem, Ankara 1991, s.236-237; B.Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", **Aile Yazıları I**, Derleyenler, B.Dikeçligil-A.Çiğdem, Ankara 1991, s.207.

⁸ Gömeç, **Türk Destanlarına...**, s.12.

Destanların teşekkül ve kayda geçiş yerleri neresi olursa-olsun, bunların muhtevasında aynı düşünüş ve anlayışa rastlanması, bu insanların hepsinin ortak bir kültüre sahip bulduklarının bir göstergesidir.

“Türk Tarihinde An Lu-shan ve Destanı”, **Tarihin Peşinde**, 3/5, Konya 2011

KAYNAKÇA

Eröz, M., “Türk Ailesi”, **Aile Yazıları I**, Derleyenler, B.Dikeçligil-A.Çiğdem, Ankara 1991

Esin, E., **Türk Kosmolojisine Giriş**, İstanbul 2001

Gökalp, Z., **Türk Medeniyeti Tarihi**, Haz. İ.Aka-K.Y.Koprman, Ankara 1976

Gökçe, B., “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, **Aile Yazıları I**, Derleyenler, B.Dikeçligil-A.Çiğdem, Ankara 1991

Gömeç, S., **Türk Destanlarına Giriş**, Ankara 2008

Gömeç, S., **Uygur Türkleri Tarihi**, 3. baskı, Ankara 2009

Grousset, R., **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. R.Uzmen, İstanbul 1980

Gumilev, L.N., **Hazar Çevresinde Bin Yıl**, Çev. A.Batur, İstanbul 2001

Hacıyev, C., **Köroğlu'nun Çin Gaynagları**, Bakı 1998

Hill, P., "The Chinese Song-Cycles of Brian Dennis", **Tempo**, No 37, Cambridge 1981

Huang, C.H., **T'ang Devrinde Tibetlilerin Çinliler ve Orta Asya Kavimleriyle Münasebetleri**, Doktora Tezi, İstanbul 1971

Klyaştomıy, S.G., **Drevnetyurkskiye Runiçeskiye Pamyatniki Kak Istoçnik Po Istori Sredney Azii**, Moskva 1964

Kuran, E., "Türk Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi", **Aile Yazıları I**, Derleyenler, B.Dikeçligil-A.Çiğdem, Ankara 1991

Liu, M.T., **Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-Küe)**, Wiesbaden 1958

Mirsky, J., "Structure of Rebellion: A Successful Insurrection Firing the T'ang", **Journal of the American Oriental Society**, 89/1, 1969, s.68

Pritchard, E.H., "Thoughts on the Historical Development of the Population of China", **The Journal of Asian Studies**, 23/1, 1963

Pulleyblank, E.G., **The Background of the Rebellion of An Lu-shan**, London 1955

Twitchett, D.C., "The Government of T'ang in the Early Eighth Century", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, 18/2, London 1958